

УДК 378.014(477)

С. М. ДОМБРОВСЬКА

**МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
В ГАЛУЗІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Проаналізовано теоретичні аспекти формування нових механізмів впливу держави на реформування вищої освіти України, методи подолання бюрократизму в науці та в управлінні нею. Запропоновано механізм упровадження наукових результатів в освітянські стандарти, який сприятиме вдосконаленню навчального процесу та здоланню труднощів, з якими зіткнулися вищі навчальні заклади України.

Ключові слова: вища освіта, реформа освіти, вищі навчальні заклади, механізми державного регулювання.

In the article the theoretical aspects of forming of new mechanisms of influence of the state are analyzed on reformation of higher education of Ukraine, methods of overcoming of bureaucratism in science and its management. The mechanism of introduction of scientific results is offered in educational standards, which renders assistance to the improvement of educational process and overcoming of difficulties which Ukrainian higher educational establishments ran into.

Key words: higher education, educational reform, higher educational establishments, mechanisms of State control.

У системі вищої освіти України сьогодні відбуваються перетворення, які пов'язані з постійною адаптацією до змінних умов зовнішнього середовища.

Система вищої освіти проникає в усі сфери життя людини, а найтіснішим є її зв'язок із розвитком ринку праці держави. При цьому стимулювання розвитку системи вищої освіти здійснити звичайними адміністративними методами або шляхом саморегулювання самої освітньої системи видається нам мало ймовірним. Необхідною є якісна перебудова системи державного регулювання в освітній сфері, яка передбачає застосування сучасного інструментарію, методів і концепцій державного управління.

Значна частина проблем системи вищої освіти спричинена економічним дисбалансом у державі, постійними політичними кризами, неспроможністю органів публічної влади вчасно приймати ефективні управлінські рішення, реагувати на зміни в суспільстві, щоб адаптувати систему вищої освіти до нових викликів держави.

Основні напрями розвитку системи вищої освіти й механізми її державного регулювання мають бути конкретизовані розвинутою законодавчою базою, достатнім та ефективним бюджетним фінансуванням, досконало продуманою та виваженою концепцією.

Питання управління освітою вивчали В. Андрущенко, В. Бакуменко, Л. Беззубко, В. Бобров, В. Дзоз, Д. Дзвінчук, О. Жабенко, О. Зайченко,

О. Іваницька, І. Каленюк, В. Князєв, В. Козубняк, В. Кремень, В. Лутай, В. Луговий, В. Майборода та ін.

Метою статті є науковий аналіз державної політики в галузі вищої освіти та її вдосконалення.

Система вищої освіти безпосередньо пов'язана з розбудовою незалежної держави, національною й економічною безпекою, економічними та політичними перетвореннями, здоров'ям і майбутнім нації та є одним з ключових елементів життєзабезпечення держави.

Вищу освіту особа здобуває у вищому навчальному закладі шляхом послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації.

Роль держави у вищій освіті полягає в тому, щоб визначити, яких саме освітніх результатів суспільство й держава бажали та могли б досягти. Управління освітою передбачає оптимізацію державних управлінських структур, децентралізацію управління; перерозподіл функцій і повноважень між центральними місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами; перехід до програмно-цільового управління; поєднання державного і громадського контролю; запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; прозорість розроблення, експертизи, апробації та затвердження нормативно-правових документів; створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на всіх рівнях; організацію експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій; упровадження новітніх інформаційно-управлінських і комп'ютерних технологій; демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації; удосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів; більш широке залучення до управлінської діяльності талановитої молоді.

У галузі освіти механізм управління являє собою процес узгодженого впливу суб'єктів управління на галузь освіти, а також застосування певної послідовності відповідних процедур та інструментів, що забезпечують перехід від старого до нового стану з метою досягнення заданих цілей.

Необхідність державного регулювання системи вищої освіти визначається двома аспектами: неспроможністю ринку надати освітні послуги в повному обсязі та певної якості; відмовою від жорсткого адміністративного управління системою вищої освіти.

Названі аспекти в певному значенні протилежні. Вони визначають рух до побудови моделі державного регулювання системи вищої освіти з двох сторін: від звичайного конкурентного ринкового механізму і від командного відомчого управління.

Тому державне регулювання системи вищої освіти ми визначаємо як систему економічних, соціальних, правових, політичних та організаційних форм і методів впливу держави на суб'єктів освітніх процесів, яка створює умови для реалізації

ними тих цілей і завдань, які одночасно відповідали б як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам самих цих суб'єктів. При цьому державний вплив повинен формувати, з одного боку, попит на освіту, з іншого – пропозицію освітніх послуг. Поєднання інтересів держави з інтересами всіх інших суб'єктів в освіті можливо на основі агрегації продуктів вищої освіти: держава отримує розвиток людського потенціалу, а індивіди, колективи, фірми – розвиток особи, людський та інтелектуальний капітал [3].

Однак державне регулювання системи вищої освіти має починатися з визначення стратегії розвитку вищої освіти. Вона безпосередньо пов'язана з прогнозуванням вищої освіти. Ці два явища взаємозумовлюють одне одного. Без даних прогнозу розвитку системи вищої освіти неможливо розробити науково обґрунтовану стратегію. Самі основні параметри прогнозу розрізнятимуться залежно від наявності і здійснення тієї або іншої стратегії розвитку. Аналіз формування державної стратегії та сучасних механізмів державного впливу на вищу освіту дає змогу розробляти таку модель:

Рисунок. Механізм державного регулювання системи вищої освіти

З даною моделлю можна зробити висновок, що в Україні продовжуються процеси формування національної системи вищої освіти, яка за кількісними та якісними показниками здебільшого відповідає рівню розвинених країн і є конкурентоспроможною на європейському освітньому просторі. Цьому сприяє вдосконалення нормативно-правової бази з позицій її відповідності сучасним вимогам. З прийняттям Закону України “Про вищу освіту”, Національної Доктрини розвитку освіти як державної концепції розвитку освіти було визначено основні правові засади демократичного функціонування й розвитку галузі. Їх реалізація на всіх рівнях вимагає системних послідовних дій, досить радикальних змін у структурі, змісті, економіці та управлінні вищою освітою [4].

Найбільш актуальні програми розвитку системи вищої освіти пов'язані з двома моментами: з інформатизацією вищої освіти та з її гуманізацією. Перше зумовлено зміною технологій вищої освіти, друге – рівнем розвитку

суспільства й національним багатством країни.

Чинники, що визначають необхідність державного регулювання системи вищої освіти, його суть і основні принципи, стратегію та основні прогностичні припущення розвитку системи вищої освіти, становлять концептуальну основу державного регулювання системи вищої освіти.

Завдання державного регулювання розвитку вищої освіти полягають у спрямуванні навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах на задоволення потреб держави, враховуючи сучасні економічні умови, виховання свідомості, патріотизму, забезпечення потреби суспільства та ринку праці в конкурентоспроможних, компетентних і відповідальних фахівцях; адаптувати відповідні спеціальності, виходячи з реальних потреб різних галузей економіки; проводити постійний моніторинг якості вищої освіти, а також здійснювати оцінювання діяльності вищих навчальних закладів; упорядкувати діяльність вищих навчальних закладів щодо надання якісних освітніх послуг їх кінцевим споживачам; створити прозорі механізми ціноутворення на освітні послуги.

Для забезпечення розвитку системи вищої освіти, її ефективного державного управління держава повинна відігравати пріоритетне значення у фінансуванні вищої освіти. Основний аргумент на користь підвищення обсягів бюджетного фінансування системи вищої освіти полягає в тому, щоб забезпечити належне управління освітньою галуззю. Високорозвинута система вищої освіти надасть можливість готувати необхідні кадри для всіх галузей економіки держави, а також забезпечить конкурентоспроможність держави на міжнародній арені.

Тому бюджетні ресурси системи вищої освіти мають бути сконцентровані, насамперед на вирішенні найважливіших завдань розвитку вищої освіти, забезпеченні випереджальної підготовки висококваліфікованих кадрів для науки й реального сектора економіки. Отже, державне регулювання системи вищої освіти визначено як систему економічних, соціальних, правових, політичних та організаційних форм і методів впливу держави на суб'єктів освітніх процесів, яка створює умови для реалізації ними тих цілей і завдань, які одночасно відповідали б як стратегічним інтересам держави, так і безпосереднім інтересам самих цих суб'єктів, а механізм державного регулювання системи вищої освіти має полягати в поєднанні державної стратегії розвитку вищої освіти із концепцією прогнозування та програмування вищої освіти. Удосконалений механізм державного регулювання системи вищої освіти дасть змогу вдосконалити діяльність органів державного управління у сфері освіти; спрямувати навчально-виховний процес у системі вищої освіти на всебічний розвиток особистості, задоволення її потреб, виховання свідомого громадянина, забезпечення запитів суспільства та ринку праці в конкурентоспроможних, компетентних і відповідальних фахівцях; визначити відповідальність виробників освітніх послуг за надану їх якість [2].

Але, на жаль, існуюча модель державного управління вищою освітою не повністю відповідає сучасним вимогам демократичності: розширення впливу громадської думки на прийняття адекватних управлінських рішень,

динамічне реагування на потреби суспільства, перерозподіл функцій управління між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Недостатньо ефективно проводиться моніторинг якості вищої освіти, а також оцінювання діяльності вищих навчальних закладів та оприлюднення його результатів. Ці проблеми посилюють необхідність державного втручання в розвиток вищої освіти. Зміни у функціонуванні органів управління потребують упровадження в їх діяльність процедур прогнозування, аналізу та коригування разом із використанням традиційних організаційно-контролюючих функцій. Це потребує вдосконалення технології управлінської діяльності органу влади та відносин в освітній галузі.

Технологія управління розглядається як ефективне поєднання можливостей наявних умов для провадження освітньої діяльності (матеріальна база, технічні засоби навчання, методичне та навчальне забезпечення) і організаційних форм роботи (планування, аналіз, прийняття рішень, організація виконання) [5]. При цьому важливим є те, що у громадянському суспільстві держава і її органи управління та суспільні інститути (громадські організації, партії, релігійні громади, профспілки тощо) виступають як партнери.

У процесі державного управління реформуванням освітньої системи необхідно чітко визначити основні завдання й напрями оновлення змісту освіти. Ця діяльність повинна ґрунтуватися на таких засадах:

- опора на вікові особливості сприйняття;
- урахування особливостей мислення дітей і молоді;
- формування активної життєвої позиції, конструктивно-критичного мислення;
- доступності навчального матеріалу для ефективного засвоєння більшістю учнів;
- науковості;
- уміння застосовувати набуті знання з основ наук у повсякденному житті;
- використання останніх досягнень педагогічної науки [1].

Кардинальне оновлення змісту освіти є чи не найскладнішим завданням сучасного державного управління галуззю. Тому для формування державно-суспільного управління потрібне дотримання не тільки взаємного інтересу суб'єктів, але й взаємних зобов'язань, відповідальності. Механізми державного управління стійким розвитком в освітній системі являють собою динамічну структуру гнучкої взаємодії соціальних суб'єктів, характер якої складається й визначається соціальним поведінням цих суб'єктів. Механізми державного управління виконують регулюючу й мобілізуючу функції, що виявляється в активізації суб'єктів управління та зміні їх цільових і ціннісних настанов у процесі проектування змін в освіті, забезпечує зв'язок і взаємозумовленість управлінських рішень.

Дослідження інноваційних процесів у вищій школі України, як доведений аналіз, тісно пов'язане з виявленням і описом істотних характеристик суспільства, що структурується в ході постіндустріальних трансформацій.

Комплексний аналіз системних, структурних і змістовних інновацій у

системі вітчизняної вищої освіти дозволив переосмислити з позицій сьогодення історичний досвід розвитку вищої школи в Україні, узагальнити результати моніторингу змін, які відбувались у ній в період розбудови й самоствердження української державності. Таким чином, роль і місце вищої освіти зростає в економіці кожної країни, оскільки вища освіта є високоефективним інвестиційним ресурсом, призначення освіти полягає в необхідності формування особистості громадян і підготовки професійних працівників, дана галузь відіграє унікальну роль, готуючи висококваліфікованих спеціалістів для ринку праці та створює умови для забезпечення стабільного розвитку економіки України. Вища освіта виступає важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності країни, а в підвищенні конкурентоспроможності та інноваційному розвитку національної економіки провідну роль має відігравати сукупність ефективних політико-правових, економічних, соціально-культурних, технологічних та інфраструктурних факторів, які б забезпечували національну конкурентоспроможність вищої освіти та зміцнювали роль і місце вищої освіти. Тому всі наведені заходи та їхнє запровадження під час удосконалення державної стратегії в управлінні освітою можуть кардинально поліпшити освітню парадигму вищої школи.

Література:

1. *Андрущенко В. П.* Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000 р.) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 5–13.
2. *Крисюк С.* Державно-громадське управління освітою // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали наук.-практ. конф. / С. Крисюк / за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 3. – С. 350–353.
3. *Луговий В. І.* Управління освітою : навч. посіб. [для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Державне управління”] / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.
4. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / [уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський та ін.] ; відп. ред. М. Ф. Степко. – К. : ВЦ МОН України, 2004. – 24 с.
5. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В. Кременя ; [авт. кол. М. Степко та ін.]. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. – 147 с.

Надійшла до редколегії 14.06.2011 р.